

Іващенко В. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінології та
інформаційних технологій
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ, Україна)

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: МІЖНАРОДНІ ПИТАННЯ ЗАБОРОНИ

Серед міжнародних правопорушень існує категорія злочинів, які представляють підвищену суспільну небезпеку, характеризуються особливою жорстокістю та масовими звірствами. Мова йде про міжнародні злочини, до яких належать злочини проти людяності.

Прикрі події ХХ та ХХІ століть, серед яких дві світові війни, велика кількість локальних конфліктів зумовили активізацію дослідження питань згаданих вище злочинів та прийняття міжнародного законодавства.

Враховуючи численні випадки таких правопорушень держави намагалися знайти раціональні засоби протидії злочинам проти людяності. З метою гуманізації способів ведення війни, захисту прав окремих громадян, які не причетні до воєн, були проголошені окремі декларації та укладені конвенції.

Серед документів, прийнятих ще до Першої світової війни, можна назвати такі: Женевська угода про покращання долі хворих і поранених у діючих арміях 1864 р., перероблена і доповнена в 1906 і 1929 р.р.; Гаазька декларація про заборону застосування куль, що легко сплющуються і розвертаються у тілі людини 1907 р.; Гаазька декларація про заборону застосування снарядів, призначених поширювати задушливі чи шкідливі гази 1907 р.; Женевська конвенція про покращення долі поранених і хворих у діючих арміях 1906 р.; Гаазька конвенція про закони і звичаї суходільної війни 1907 р.; Гаазька конвенція про встановлення підводних мін, що автоматично вибухають від дотику 1907 р.; Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і рідин та бактеріологічних засобів 1925 р.

Вказаними документами заборонено руйнувати і заволодівати ворожою власністю, конфіскувати приватну власність, під час облоги і бомбардувань належить уживати всіх необхідних засобів, аби вберегти, наскільки можливо, храми, будівлі, що слугують цілям науки, мистецтва та благодійності, шпиталі й місця, де зібрано хворих і поранених, за умови, що такі будівлі й місця не слугували водночас воєнним цілям. Важливим рішенням стала заборона Женевським протоколом 1925 р. бактеріологічних методів ведення війни.

Значно активізувалася робота щодо заборони злочинів проти людяності після Другої світової війни. Практика показала, що міжнародні документи, спрямовані на гуманізацію війни, уже не відповідали вимогам часу та потребували суттєвого вдосконалення.

У статті 6 Статуту Нюрнберзького Міжнародного воєнного трибуналу 1945 року до категорії міжнародних віднесено три групи злочинів: проти миру; воєнні злочини та проти людяності. До останніх належать: вбивства, знищення, поневолення, заслання та інші жорстокості, вчинені щодо цивільного населення до чи під час війни, або переслідування за політичними, расовими чи релігійними мотивами з метою здійснення чи у зв'язку з будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію трибуналу, незалежно від того, чи були ці дії порушенням внутрішнього права країни, де вони були вчинені, чи ні. Токійський Статут Міжнародного воєнного трибуналу 1946 р. містив такі ж діяння.

Зазначена систематизація міжнародних злочинів вимагала створення спеціальної міжнародно-правової бази щодо протидії цим діям з урахуванням нових умов і методів ведення війни. З цією метою в 1949 р. в Женеві була скликана конференція, яка працювала у період з квітня по серпень. У її роботі взяли участь також представники України. Підсумком роботи конференції стало прийняття чотирьох окремих Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.: «Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях» [1], «Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі» [2], «Про поводження з військовополоненими» [3], «Про захист цивільного населення під час війни» [4]. З урахуванням важливості прийнятих документів, заслуговує на увагу розгляд окремих їх положень.

У ст. 50 Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (Конвенція I) та в ст. 51 Конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі (Конвенція II) до воєнних злочинів та злочинів проти людяності віднесено: умисне вбивство; тортури; нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; умисне заподіяння тяжких страждань або серйозного тілесного ушкодження; спричинення шкоди здоров'ю; незаконне, довільне і широкомасштабне знищення і привласнення майна, яке не виправдане воєнною необхідністю.

Крім того, Конвенція про захист цивільного населення під час війни (Конвенція IV) (ст. 147) як злочин кваліфікує: примушування цивільного населення служити в збройних силах ворожої держави; нелегальну депортацію чи переведення або нелегальне ув'язнення; широкомасштабне руйнування і привласнення власності, не виправдане воєнною необхідністю, і здійснюване незаконним чином і безцільно.

У подальшому Римський статут Міжнародного кримінального суду закріпив, що «злочин проти людяності» означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу [5]. Серед таких злочинів: вбивство; винищення; оборнення в рабство; депортація або насильницьке переміщення населення; ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; катування; зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства; переслідування будь-якої

групи або спільноти, яку можна виокремити, з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних мотивів, або за іншими ознаками, що загально визнані неприйнятними згідно з міжнародним правом, у поєднанні з будь-яким діянням, зазначеним вище, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду; насильницьке зникнення осіб; злочин апартеїду; інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю.

Зазначені діяння порушують Женевські конвенції 1949 року, закони та звичаї війни і можуть бути вчинені під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру.

Україна ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду із заявами і поправками до нього Законом від 21 серпня 2024 р. [6].

Безсумнівно, одними з небезпечних міжнародних суспільно небезпечних діянь є злочини проти людяності. На жаль, не минули вони і Україну. Світ побачив приклади таких діянь, вчинених у ході російсько-української війни. Тому Міжнародний кримінальний суд після звернення держав-членів суду у березні 2022 р. розпочав розслідування ситуації в Україні щодо вчинення на її території воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Як було розглянуто вище, під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду підпадають злочини проти людяності. Сподіваємося, що виконавці таких діянь, військово-політичне керівництво Російської Федерації будуть притягнуті до кримінальної відповідальності і одержать справедливі покарання.

Список використаних джерел:

1. Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях: Конвенція від 12 серп. 1949 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text.
2. Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі: Конвенція від 12 серп. 1949 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text.
3. Про поводження з військовополоненими: Конвенція від 12 серп. 1949 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.
4. Про захист цивільного населення під час війни: Конвенція від 12 серп. 1949 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
5. Римський статут міжнародного кримінального суду. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
6. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон від 21 серп. 2024 р. № 3909-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>.